

– корективна ринкова інноваційна діяльність – остаточна допрацювання освітньої інновації та вдосконалення її інфраструктури з метою її закріплення на ринку.

1. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б.М. Данилишин., В.І. Куценко // Вісник НАН України. – 2005. – № 9. – с.26-35.

2. Савченко Н.А. Інновації в освіті: основи та значення. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/84210>.

3. Тюнников Ю.С. Аналіз інноваційної діяльності загальноосвітнього закладу: сценарії, підхід / Ю.С. Тюнников // Стандарти та моніторинг в освіті. – 2004. – № 5. – С.10.

Получено 10.04.2012

УДК 331.556 : 332.1(477)

Я.В.РОМАШОВА

Харківський національний економічний університет

ВИЩА ОСВІТА ЯК АКТИВАТОР МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Проаналізовано динаміку двосторонніх освітніх міграційних потоків в Україні. Визначено основні позитивні та негативні наслідки освітньої міграції.

Проанализирована динамика двухсторонних образовательных миграционных потоков в Украине. Определены основные позитивные и негативные последствия образовательной миграции.

There were analyzed the dynamics of bilateral educational migration in Ukraine. Identifies the key positive and negative effects of educational migration.

Ключові слова: міграційні процеси, освітня міграція, іноземні студенти, двосторонні освітні міграційні потоки.

На всіх етапах розвитку людства міграційні процеси виступали важливим чинником економічних, соціальних, культурних, етнічних, релігійних, політичних та інших елементів формування сучасного світу. Сьогодні ці процеси стали звичайним явищем. Масштаби міжнародної міграції оцінюються мільйонами осіб на рік, а сучасні міграційні потоки охоплюють практично всі країни світу. Причини, які спонукають людей до переміщення, різні: несприятлива економічна ситуація в країні (інфляція, масове безробіття, економічна криза), громадянська війна, екологічна катастрофа в регіоні або країні, політичні або релігійні переслідування та інші. Але простий перелік причин міграції та оцінка динаміки ще не розкриває сутності проблеми. Тому політикам і науковцям стає все більш актуальним визначення особливостей різних видів міграції та прогнозування її наслідків.

В сучасних умовах глобалізації та міжнародної економічної інте-

грації відбуваються якісні зміни в структурі міграційних потоків, такі як, наприклад, стабільне збільшення кількості мігрантів, які бажають отримати освіту за кордоном. На сьогодні освітня міграція, хоча й має невеликий (порівняно з трудовою міграцією) масштаб, набуває все більшого значення і є найбільш бажаною для країн, які переживають демографічну кризу. Як будь-який процес, міграція з метою отримання освіти має свої позитивні та негативні соціально-економічні наслідки, які необхідно враховувати не тільки при розробці міграційної політики держави, а й в маркетинговій стратегії розвитку освітніх послуг в умовах конкуренції із закордонними ринками.

Чимало російських і українських науковців займаються дослідженням міграційних процесів, серед них: Л.Рибаковський [13], С.Рязанцев [12], Е.Лібанова [9], І.Прибиткова [11] та ін. Але найчастіше увагу дослідників привертає проблематика трудової міграції, а питання міграції з метою отримання освіти залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз динаміки двосторонніх освітніх міграційних потоків в Україні і визначення позитивних та негативних сторін цього процесу.

Освітня міграція являє собою добровільне пересування населення з метою отримання освіти і теоретично має тимчасовий характер. Зазвичай міграційний потік у цьому випадку спрямований в більш розвинені країни, які можуть запропонувати освітні послуги на більш високому рівні, ніж у рідній країні мігранта. А час перебування в країні, яка надає освітні послуги, обмежується часом, необхідним для отримання бажаної освіти або досвіду. Міграція з метою отримання освіти існувала завжди, але зараз вона являє собою один з найбільш динамічних міграційних потоків.

Якщо вірити статистиці, то майже кожен 50-й студент в світі отримує диплом за межами своєї країни. Україна на сьогодні займає 9 місце серед країн за кількістю іноземних студентів [8]. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України нині в нашій країні здобувають освіту майже 48,5 тис. іноземних студентів із 132 країн світу. Більшість з них – китайці (майже 6 тис. осіб), туркмени (5,5 тис. осіб), росіяни (4 тис. осіб) та індійці (3,5 тис. осіб). Крім цього, в Україні навчаються по 3 тис. студентів з Нігерії, Йорданії та інших країн [5]. Найчастіше іноземні студенти обирають технічні, інженерні, хіміко-технологічні та медичні спеціальності. Користуються попитом і спеціальності економічного профілю.

В останні роки й українська молодь робить вибір на користь навчання в інших країнах. Найбільшу популярність мають країни:

Німеччина, Франція, США, Росія, Польща, Угорщина.

За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, в Україні спостерігалася наступна динаміка міграційних потоків (табл.1).

Таблиця 1 – Динаміка міграційних потоків з метою отримання освіти*

Рік	Українські студенти, які вийшли на навчання в інші країни, тис. осіб	Іноземні студенти, що приїхали на навчання в Україні, тис. осіб	Сальдо міграційних потоків, тис. осіб
2006	25,2	15,6	-9,6
2007	26,9	23,6	-3,3
2008	25,9	29,6	3,7
2009	26,7	29,6	2,9
2010	27,2	32,6	5,4

*Джерело: за даними Global Education Digest 2006 – 2010.

Із 32,6 тис. студентів, які прибули на навчання в Україну в 2010 р., майже 21,2% – виходці із Західної Азії і Океанії (Китай, Індія, Корея та ін.), 20,3% – з Центральної та Східної Європи (Росія, Польща, Туреччина та ін.), 18,3% – з арабських країн, 11,6% – з Південно-Східної Азії (Індонезія, В'єтнам), 3,5% – з Центральної Азії (Туркменістан, Азербайджан, Вірменія та ін.) [4].

У той же час міграційні потоки з України в 2010 р. направлені до країн: 26,4% – Росія, 23,6% – Німеччина, 9% – Польща, 6,3% – США, 5% – Угорщина.

Логічно припустити, що причиною щорічного зростання як кількості іноземних студентів в Україні, так і кількості українських студентів, від'їжджаючих на навчання за кордон, є бажання отримати більш якісну освіту ніж на батьківщині. Згідно з дослідженнями В.М. Геєця, за станом освіти Україна у 2009 р. займала одне з останніх місць серед 32-х країн Європи, а за період з 2005 по 2009 рр. середній бал якості освіти в країні знизився на 6%. І це може бути однією з причин, яка «спонукає кращих і тих, хто має фінансову можливість, виїздити вчитися за кордон» [7, с.11]. Але збільшення кількості іноземних студентів, які приїждять до України на навчання, дає можливість розглянути іншу, не менш важливу, причину.

За даними Economist Intelligence Unit, найбільш привабливі країни для український студентів мають високий рівень якості життя (табл.2), а більшість іноземних студентів приїждять з країн, які мають нижчий за Україну індекс рівня якості життя.

І якщо іноземців приваблює відносна дешевизна і доступність української освіти в порівнянні з університетами Західної Європи, то українці від'їжджають не тільки заради навчання, а й шукають можли-

вості отримати роботу і постійне місце проживання в більш розвиненій країні. Таким чином, навчальна міграція, для якої начебто характерний тимчасовий характер, поступово перетворюється на трудову міграцію або навіть еміграцію. А це вже призводить до зовсім інших наслідків з економічних і демографічних позицій.

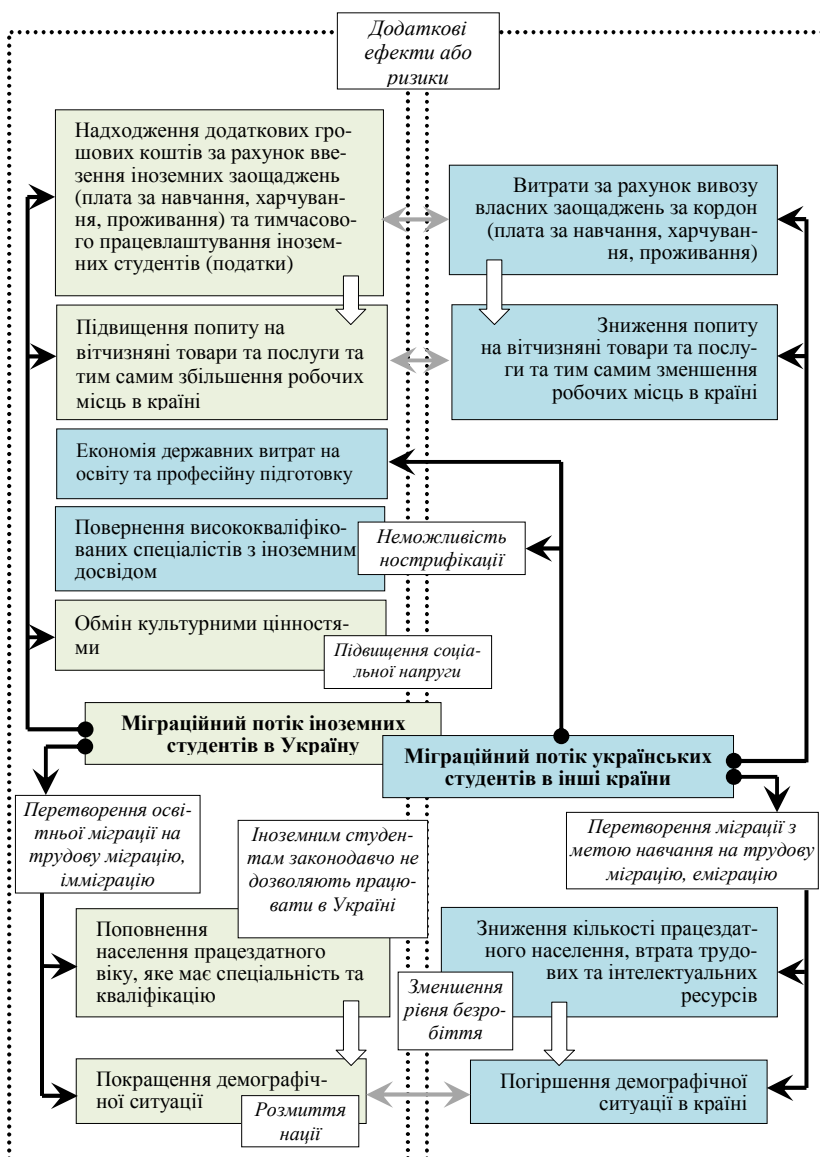
Таблиця 2 – Індекс якості життя* країн за 2010 р. [3]

Країна	Вартість життя	Відпочинок і культура	Економіка	Навколишнє середовище	Свобода	Здоров'я	Інфраструктура	Ризик і безпека	Клімат	Фінальний індекс
Франція	55	81	69	72	100	100	92	100	87	82
Німеччина	54	82	71	83	100	89	90	100	79	81
США	56	79	67	62	92	78	100	100	84	78
Угорщина	58	76	48	77	100	84	77	93	76	74
Польща	51	74	52	72	100	80	64	86	76	71
Україна	49	61	42	74	75	68	60	71	78	62
Індія	65	39	55	68	75	60	44	64	47	58
Китай	63	59	69	54	8	67	40	57	79	56
Йорданія	56	60	45	59	33	80	28	71	68	55
Росія	29	67	53	71	42	71	48	57	64	54
Об'єднані арабські емірати	49	53	76	16	25	76	58	79	10	50
Нігерія	45	29	44	62	42	27	44	64	58	46
Туркменія	84	22	48	61	0	41	16	64	61	46

* Індекс представлений 100-бальною шкалою, де найвищий бал – 100, найнижчий – 0.

Зростаючі освітні міграційні потоки з кожним роком підсилюють свій вплив на соціально-економічний стан нашої країни. Тому стає необхідним виділення позитивних і негативних сторін таких процесів задля визначення інструментів їх регулювання та збалансування.

Аналіз можливих наслідків двосторонніх освітніх міграційних потоків для України (рисунки), показує, що, з одного боку, збільшення кількості іноземних студентів сприяє зростанню доходів в бюджет нашої країни не тільки в якості плати за навчання: іноземці витрачають свої заощадження на проживання, харчування, одяг, розваги та ін. Такі витрати підвищують попит на вітчизняні товари та послуги і можуть в майбутньому сприяти збільшенню кількості робочих місць у країні. Але це питання спірне, оскільки значна доля мігрантів, які залишаються після навчання в країні, самі потребують вільних робочих місць.

Наслідки двосторонніх освітніх міграційних потоків

З другого боку, зростання надходжень до бюджету та інших «позитивних» ефектів компенсується відтоком коштів у зв'язку з позитивною динамікою від'їзду українських студентів, які в свою чергу приносять такі ж доходи (або більші) іншим країнам за рахунок вивозу власних заощаджень.

Жодне з цих питань теоретичним шляхом не вирішується: необхідно проводити балансові розрахунки і не тільки в оперативному часі, а і в стратегічному вимірі.

Але незаперечним позитивним ефектом від освітньої міграції є повернення висококваліфікованих спеціалістів, які можуть впроваджувати іноземний досвід та знання в економіку України. Такому позитиву перешкоджають законодавчі перепони: багато українських студентів, що одержали освіту за кордоном і повернулися, зіткнулися з проблемою визнання їх диплома на батьківщині. На сьогоднішній день домогтися визнання українського диплома за кордоном набагато легше, ніж іноземного диплома в нашій країні. Для цього необхідно пройти нострифікацію – процедуру визнання диплома або іншого свідоцтва про освіту чи присвоєний науковий ступень, отриманих в іншій державі.

За кордоном визнання диплома вирішується на рівні кожного окремого університету, в той час як нострифікація в Україні здійснюється Міністерством освіти і науки, молоді та спорту. «Для цього треба звернутися до Управління ліцензування, акредитації та нострифікації МОН із документами про отриману вищу освіту та пройти експертну раду в університеті, в якому існує подібна спеціальність. Процедура є платною та триває від 3 місяців і більше. У разі, якщо в українських ВНЗ немає подібної спеціальності, нострифікувати такий диплом фактично неможливо» [10].

Але, незважаючи на існуючі проблеми визнання дипломів, кількість українських студентів, від'їжджаючих на навчання за кордон, щороку зростає. Вища освіта розцінюється більшістю з них як можливість «зачепитися» в більш привабливій за соціально-економічними показниками країні, щоб надалі отримати роботу або залишитися на постійне місце проживання. Таким чином, Україна втрачає потенційні трудові та інтелектуальні ресурси з найбільш потрібного їй самій демографічного ресурсу – молоді.

З іншого боку, свої проблеми є також в іноземних студентів в Україні: на сьогодні законодавчо заборонено працювати іноземцям, які в'їхали за навчальними візами [2], що породжує процес «нелегального» їх працевлаштування та різних форм «підробітку». Економічний збиток у такому разі для України є, але він, на перший погляд, набагато

менш шкідливий, ніж те, що іноземці «здобувають досвід обходити закон і порядок». Виходить, що ми формуємо собі і світові в цілому «соціально організованих правопорушників». А це вже досить небезпечна перспектива.

Звернемо увагу й на те, що деякі закордонні студенти, які отримали запрошення на навчання у вищих навчальних закладах, використовують Україну як транзитний пункт для міграції до Західної Європи. Багато іноземців, які прибули нібито для навчання, жодного разу не відвідали університетів. А це означає, що механізм контролю за закордонними студентами не налагоджений: у навчальних закладах бракує кураторів, які б персонально відповідали за іноземців; іноді неналежним чином оформляються особисті справи, а також не інформуються відповідні служби про пропуски занять студентами-іноземцями або про їх відрахування з процесу навчання. Звідси висновок – інституційно-правова і організаційна модель управління сектором іноземного студентства потребує суттєвого доопрацювання.

Звичайно, незаперечним позитивом є те, що іноземці, які отримали вищу освіту і мають наміри лишитись на території України в якості трудових мігрантів або іммігрантів, перекривають проблему втрати вітчизняного працездатного населення. Але іноземці – це не тільки потенційні трудові ресурси України, вони є носіями культури і традицій тієї країни, з якої вони прибули. Різні погляди, інша релігія – все це може призвести до соціальної напруги та внутрішніх конфліктів. Виходячи з цього, постає проблема знайти механізми зменшення втрати талановитої молоді України, яка від'їжджає в пошуках більш якісних умов навчання та життя, і створення бар'єрів на шляху притоку «сумнівної» молоді з країн, де економічна ситуація ще гірша, ніж у нас.

Збільшення кількості іноземних студентів дає деякий приріст економічного ефекту для України, але не можна стверджувати, що цей ефект компенсує та робить непомітним всі негативи від збільшення відтоку українських студентів. Складність ситуації ще й в тому, що нарастають проблеми соціального та політичного характеру, які неможливо ігнорувати при створенні ефективно діючої економічної системи. Тому державна міграційна політика України має бути спрямована на стимулювання освітньої міграції не тільки задля сприяння притока валютних надходжень, але й для підвищення міжнародного авторитету нашої країни. І шляхів для цього є декілька. Насамперед необхідно створити сприятливі умови для повернення українських студентів, які навчаються за кордоном. Вони є носіями високоякісних знань та іноземного досвіду, тому необхідно не тільки покращити процедуру визнання їх дипломів, а й надати їм можливість привілейованого праце-

влаштування на батьківщині як найбільш конкурентоспроможним трудовим ресурсам, та задіяти додаткові стимули для їх повернення. По-друге, необхідно значно підвищити рівень якості вітчизняної освіти, особливо вищої. По-третє, є сенс і необхідність відрегулювати механізми працевлаштування молодих фахівців на вітчизняних підприємствах та в сфері послуг. Така політика повинна стати стратегічною парадигмою щодо створення нової інтелектуальної еліти України і в перспективі виконувати роль одного з основних чинників суспільного і державного розвитку.

Як висновок слід визначити, що освітня міграція – не повинна бути проблемою для держави, суспільства або окремих осіб. А позитивну динаміку таких міграційних потоків слід оцінювати в показниках якісних сучасних перетворень в сфері освіти, політики та економіки України.

1. Закон України «Про громадянство України»: за станом на 03.08.2011 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Постанова КМУ «Про запровадження нового порядку оформлення візових документів для в'їзду в Україну» від 20.02.1999 р. № 227 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. 2010 Quality of Life Index: 194 Countries Ranked and Rated to Reveal the Best Places to Live [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.international-living.com>.

4. Global Education Digest 2010: Comparing Education Statistics Across the World. – UNESCO Institute for Statistics. – Monreal, 2010. – P. 172 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2010/GED_2010_EN.pdf.

5. 48 тисяч іноземних студентів і 100 млн. доларів [Електронний ресурс] / Общественный еженедельник «Время.уа». – 02.07.2011г. – Режим доступу: <http://www.vremia.ua/news/110.php>.

6. Гайдучкий А.П. Характерні риси української трудової міграції за кордон / А.П. Гайдучкий // Економіка та держава. – 2010. – №9. – С.88-92.

7. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Демографія та соціальна економіка – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. В.М. Птухи НАН України, 2011. – №1 (15). – С.3-23.

8. Ларин В. Только вступление в профсоюз мигрантов поможет решить большинство проблем студентов-иностранцев [Електронний ресурс] / Офіційний сайт всеукраїнської профспілки працівників-мігрантів. – Режим доступу: <http://migrant.org.ua>.

9. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. В.М. Птухи НАН України, 2011. – №1 (15). – С.24-38.

10. Приходько О. Якщо вчитися за кордоном [Електронний ресурс] / Електронний журнал «Кампус», 08.09.2009. – Режим доступу: <http://kampus.com.ua>.

11. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К., 1995. – 321 с.

12. Рязанцев С.В. Трудовая миграция в странах СНГ и Балтии: тенденции, последствия, регулирование. – М.: Формула права, 2007. – 576 с.

13. Рыбаковский Л.Л. и др. Демографическое развитие Самарской области: проблемы и направления политики. – М.: Глобус, 2003. – 206 с.

Отримано 27.04.2012